

А н н о т а ц и я

Освещается массовое участие украинцев, представителей других национальностей, проживавших на территории Украины, в боевых действиях с фашистскими захватчиками в годы Второй мировой войны.

*Людмила Кушнір,
Анна Коваленко*

**ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Територія Полтавської області належить до основного осередку східнослов'янських земель. Геродот, який відвідав слов'ян у 455 – 454 рр. до н.е., описав їх землі, назвавши місцевих жителів гелонами.

Серед істориків існує думка, що гелони жили в середньому Подніпров'ї та між Ворсклою й Доном. Свою назву вони отримали від бога сонця Геліоса, якому поклонялися. Пізніше жителів Середнього Подніпров'я стали називати полянами. Історики вважають, що поляни були потомками гелонів. За твердженням історичних джерел жителів східнослов'янських земель у свій час називали також антами.

Землі східних слов'ян, Геродот називав ще Скіфією, тобто країною холоду, а самих жителів скіфами. В інших історичних джерелах більш пізнього часу ці землі називають Сарматією, а також: Гунською державою.

За часів Київської Русі населення, що жило на землях сучасної Полтавської області, північніше річки Ворскли, називали сіверянами -суличами.

У період формування українського етносу полтавські землі були безпосередньо причетні до цього процесу. Більше того, у межах полтавських, київських, черкаських, чернігівських і частково сумських земель на основі діалектів їх населення почала формуватися сучасна українська літературна мова.

Віддалена від західних і південних меж українських земель Полтавщина довгий час (з кінця XIV до середини XVII ст.) була притулком для тих, хто втікав із заходу від чужоземного гноблення і тих, хто шукав захисту від набігів південних сусідів. На основі матеріальної і духовної культури корінних жителів і переселенців склався своєрідний етнічний колорит полтавських земель.

Згодом, після приєднання України до Росії у 1654 р., в етнічний склад поворсклянських та посульських земель певні зміни внесла близькість російських земель на сході. Мабуть, вищезгадані історичні умови, сприятливі природні та етнічно-політичні умови були запорукою того, що полтавська земля дала українському народу і світу чимало видатних людей: письменників І. Котляревського, М. Гоголя, П. Мирного, філософа Г. Сковороду, математика М. Остроградського, творця космічної техніки Ю. Кондратюка. Це далеко не повний перелік полтавців, що своїм талантом та працею внесли вклад у скарбницю світової творчої думки.

За всесоюзним переписом 1989 р., в області проживало 1754,63 тис. українців, що становило 89,6% від загальної кількості її населення. Разом з тим, за даними всеукраїнського перепису населення 2001р. в області налічувалося представництв більше ніж 75 національностей. Слід зазначити, що характерні для СРСР певна політична консолідація націй та господарська інтеграція обумовили міжреспубліканські міграції

населення, особливо у післявоєнний період. Міжнародними міграційними процесами були охоплені, як Україна так і Полтавська область. Тому у період між переписами 1959 і 2001 рр. відбувалися певні зміни в національному складі населення області. Зменшилася частка українців з 93,4% до 87,6%, збільшилася частка росіян, відповідно з 5,12% до 10,2%, чисельність білорусів, молдаван, вірменів, азербайджанців, узбеків, та інших народів, натомість зменшилася питома вага євреїв. З'явилися удмурти, угорці, корейці [4, с.2].

Багатонаціональний склад населення області - явище закономірне і відображає світову тенденцію зближення рас і народів. Багатовікова історія людства дозволяє стверджувати, що майбутнє всіх народів і кожного народу зокрема не в національній автархії, а в міжнародному співробітництві, у консолідації народів і народностей.

Українці переважають в усіх низових адміністративних районах Полтавської області. Із загальної кількості населення більша половина належить до етнографічних груп, які за культурними та мовними особливостями відрізняються від основної частини українського етносу.

Росіяни є другою за чисельністю етнічною групою у всіх районах Полтавської області. Найбільш етнічно – строкатими районами є Кобеляцький, Решетилівський, Хорольський, Полтавський, Новосанжарський район, хоча сумарна питома вага усіх етносів, крім росіян і українців тут становить лише близько 6%.

Наявність в Україні великої кількості етнічних груп вимагає від дослідників проведення їх класифікації. Вона необхідна не лише для здійснення коректної оцінки етнічного складу населення та його трансформації, але й для формування національної політики.

Етнічні групи Полтавської області, крім українців та росіян, за характером розселення та періодом проживання можна об'єднати в чотири групи. Першу формують представники народів, які живуть у межах області як правило, протягом багатьох століть, на невеликих компактних територіях (від кількох сіл до двох – трьох районів) і зазвичай складають абсолютну більшість населення у місцях свого історичного – проживання. Такі ареали розселення молдаван є у Зінківському, Новосанжарському, Решетилівському, Чутівському, болгар – у Кобеляцькому, Козельщанському, угорців – Козельщанському, вірмен – Глобинському, Лохвицькому, Полтавському, Хорольському районах. Їм притаманний високий рівень національної свідомості та сталість етнічних ознак: абсолютна більшість їхніх представників у сільській місцевості вважають рідною – мову свого етносу.

Другу групу складають решта народів, численні групи представників яких оселилися на території сучасної України ще до ХХ ст. Частина цих етносів проживає у межах Полтавської області: білоруси (Карлівський, Глобинський, Полтавський район), поляки (Джанський, Кременчуцький, Лубенський), греки (Новосанжарський), інші мали етнічні території в минулому або здавна проживають серед українців (євреї, цигани, чеченці). Більшість поляків вважають рідною мовою українську, особи інших етносів даної групи - російську.

До третьої групи належать етноси, які походять із країн колишнього СРСР (за винятком названих вище). У Полтавській області представники даної групи оселилися переважно за часів існування Радянського Союзу.

Четверта група об'єднує вихідців з країн "старого зарубіжжя" які прибули на Полтавщину частково в радянський період, але головним чином -після здобуття незалежності (вірмени, німці та ін.). Рідною для більшості цих осіб залишається мова свого етносу [5, с. 380-382].

Таким чином, склад населення області за останні 50 - 60 років істотно змінився лише

серед етнічних (національних) меншин. Місце найбільш представницьких молдавської, польської, білоруської меншин зайняла російська. Разом з тим, у більшості випадків зменшилася кількість представників інших меншин (єврейської, білоруської, німецької та ін.). За даними Першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р., на території області проживали представники понад 100 національностей. Дані щодо національності, як і при минулих переписах, заносилися до переписних листів зі слів опитуваних на підставі їх самовизначення, а національність дітей визначалась батьками [6, с.2].

Найбільшу частку населення Полтавщини складають українці. Упродовж тривалого історичного часу вони становлять більшість у національному складі населення області. Як стверджують переписи населення, проведені у ХХ ст., кількість українців постійно зростала, за винятком періоду між переписами 1926 і 1939 рр. У цей час на зміну чисельності українців згубно вплинули насильне вивезення за межі республіки великої кількості заможних селян (названих у свій час куркулями), розправа над творчою українською інтелігенцією, штучно створені голодомори 1932 - 1933 рр., масові репресії і депортації населення із західних областей після 1939 р. Депортованих, репресованих за роки радянської влади, як правило, вивозили за межі України (Північ Росії, Сибір, Далекий Схід, Казахстан). Багато з них не повернулися на батьківщину. На зменшення чисельності українців у Полтавській області у ХХ ст. позначилися і дві світові війни [1, с. 2].

Повільне зростання українців в області, як і в Україні, у повоєнний період пов'язане з активними міграціями їх на "ударні будови" колишнього Союзу, зі значним зниженнями природного приросту українців, не лише в містах, але й у сільській місцевості. На сучасному етапі українці майже рівномірно проживають на Полтавщині. Проте у регіональному розрізі найбільш "українськими" районами можна назвати: Полтавський (62146 осіб), Гадяцький (61346), Глобинський (55771), Кобеляцький (51480), Лохвицький (49556), Кременчуцький (41021), Зіньківський (40753), Хорольський (40727) район. Найменш українців мешкає у Чорнухинському районі (15895 осіб).

Перше місце серед етнічних меншин області займають росіяни – 6,3 тисяч осіб (7,2%) від загальної чисельності населення. Селитися на нашій землі росіяни почали ще з XVI – XVII ст. Спочатку це були купці та бігли люди, які осідали переважно в містах. З XVI ст. переселення росіян на українські землі набрало масового характеру. Загарбання Московією Чернігово-Сіверщини (XVI – початок XVII ст.) сприяло появі тут російських чиновників, військових та іншої людності. Вільні землі Слобожанщини у цей же час також колонізували московські переселенці.

Наприкінці XIX – на початку ХХ ст. внаслідок бурхливого розвитку промисловості у Донбасі і Придніпров'ї в ці райони переселилась велика кількість російських робітників. Чимало росіян перебралося до Полтавщини після жовтневого перевороту 1917 р. та в роки радянських п'ятирічок.

Особливістю розселення росіян в області є те, що більшість з них мешкає у містах. Що стосується сьогодення то кількість росіян порівняно з 1989 р. зменшилася з 10,2 тис. осіб до 7,2 тис. у 2001 р. У межах Полтавської області найбільше росіян у загальній чисельності населення проживає у Полтавському (3752 особи), Кременчуцькому (2317) та Глобинському районах (2121). Найменша кількість росіян мешкає у Чорнухинському (295 осіб), Котелевському (493), Шишацькому (659), Оржицькому (669), Семенівському (742), Решетилівському районах. Кількість білорусів, третьої за чисельністю населення національності в області, з 1989 р. до 2001 р. зменшилась на 3,2 тис. осіб і становить 0,4%. З них близько 80% проживає у містах. Найбільша кількість білорусів мешкає у Карлівському (262 особи), Глобинському (237), Полтавському (227), Кременчуцькому

(167), Гадяцькому (162), Лубенському (147), Пирятинському (140), а найменша кількість у Чорнухінському (21), Шишацькому (50), Диканському (52) районах.

Перед Другою світовою війною у Полтавській області проживало близько 420 вірмен. У післявоєнний період їх чисельність швидко зростає. У 1979 – 1989 рр. кількість вірмен зросла з 556 до 1314 осіб. Понад 70% вірмен проживає у міських поселеннях. Хоча за післявоєнний період дещо зросла їх чисельність і в сільській місцевості. Найбільше вірмен проживає у Глобинському (133 особи), Полтавському (109), Лохвицькому (107) та Кобеляцькому (92) районах.

У Полтавській області проживає 2562 молдаван (0,16%). Чимало їх осіло у XVI - XVII ст., коли молдавські кріпаки, рятуючись від турецького гноблення, переселялися цілими родинами. Більшість молдаван мешкає на території Решетилівського (199 осіб), Новосанжарського (137), Семенівського (129), Кобеляцького (127), Глобинського (1671) районів. Найменше їх у Котелевському районі (22 особи).

Євреї, як і вірмени, греки, німці, росіяни, поляки належать до найдавніших етнічних меншин не лише у Полтавській області, а й в Україні. В області кількість євреїв зменшується: у 1979 р. – 9003 особи (0,52%), 1989р. – 6668 (0,38%), 2001 р. – 1843 (0,11%). Найбільше євреїв проживає у Полтавському (16 осіб), Пирятинському (15), Гадяцькому (10) районах, а от у Котелевському, Решетилівському, Чорнухінському районах вони взагалі відсутні.

Цигани мешкають у Глобинському (21 особа), Карлівському (24), Кобеляцькому (33), Кременчуцькому (103), Новосанжарському (71) районах. Тоді як у Решетилівському, Семенівському, Чорнухінському і Хорольському районах їх немає [2, с. 194 -201].

Поляки - одна з найдавніших і чисельних у минулому етнічних меншин області. Селитися на українських землях вони почали ще у княжі часи. У післявоєнний період їх чисельність постійно скорочується (у 1989 р. – 1083 осіб, 2001 – 813). Більшість з них мешкає в Диканському (26 осіб), Кременчуцькому (25), Лубенському (26), Полтавському (31) районах. [7, с. 65-80].

Формуванню етнічних меншин у Полтавській області сприяли міждержавні міграції у повоєнний період. Як наслідок зросла кількість азербайджанців протягом 1989 – 2001 рр., відповідно 0,06% : 0,07%, грузинів (602 : 613), гагаузів (74 : 89), турків (5 : 161), фінів (31 : 36), чеченців (109 : 139), корейців (120 : 216), німців (698 : 712), арабів (8 : 119), болгарів (359 : 364) та ін. Однак частка їх у етнічному складі населення незначна.

Зменшується кількість населення таких меншин як аварців, албанців, башкирів, бурятів, в'єтнамців, дунганів, іжорців, іспанців, кабардинців, казахів, китайців, комів, коряків, кримських татар, кубинців, латишів, литовців, панайців, сербів, туркменів, хакасів, чехів, чувашів, чукч, якутів.

Виходячи з аналізу етнічного і національного складу населення України встановлено, що особливістю складу населення Полтавської області є його багатонаціональність, оскільки на території області проживають представники понад 100 національностей (тоді як в Україні загалом - 130) і народностей. Але корінним населенням в області є українці. Вони є не лише автохтони, але й уся культура та історія, духовне та матеріальне життя, якнайтіснішим чином пов'язані з українською землею та її географічними умовами.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Зубань Л. Скільки нас, які ми? Статистика знає: [По Полтавському району] //Вісті. - 2006. - 13 жовтня.

2. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна та соціальна географія з основами теорії. - К., 1999.
3. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К., 1995.
4. Яловегіна Р. У злагоді і мирі: на Полтавщині проживають представники понад ста різних національностей // Зоря Полтавщини. – 2005. – 19 січня.
5. Перший Всеукраїнський перепис населення (Історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти.) Під ред. І.Ф. Кураса. – К., 2004.
6. Скільки полтавців і які вони ? // Полтавський вісник 2003. – 24 січня.
7. Національний склад населення області та його мовні ознаки (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року) / за редакцією Н. Курякова, В. Русінова. Полтава, 2003.

А н н о т а ц и я

Рассматривается национальный и этнический состав населения Полтавщины, освещаются особенности расселения этнических групп в пределах низовых административных районов области.

Юрій Сілецький

РОСІЯНИ В ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПАХ УКРАЇНЦІВ (НА МАТЕРІАЛАХ УКРАЇНСЬКОГО ТРАДИЦІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ)

Росіяни (самоназва – русские) є сусіднім з українцями етносом. Внаслідок історичних обставин вони впродовж кількох століть є однією з найчисельніших та найвпливовіших етнічних меншин в Україні. Згідно з останнім переписом населення України (2001 р.), їхня чисельність сягнула приблизно 8,5 млн. осіб, що становить близько 17% населення нашої держави [18]. Принагідно зазначимо, що це майже на 27% менше, ніж у 1989 р. [11, с.143]*.

Історія взаємин українців та росіян нараховує більше півтисячоліття. За цей час між двома народами склалися доволі неоднозначні стосунки, які нерідко призводили до драматичних чи навіть трагічних колізій. Причиною цього часто було те, що росіяни в силу різних причин вважали свою державу правонаступницею Київської Русі, а отже українці разом з їхніми землями були, згідно з імперським мисленням, тими самими росіянами і однозначно мали підпадати під “збирання земель”, колись втрачених великою державою**. Це узгоджується зі стереотипом, який був поширений серед росіян у ХІХ ст. Зокрема, як зазначає дослідник російсько-польських відносин Щецінського університету (Польща) Ентоні Гіза, росіяни вважали українські та білоруські землі православними, а отже і своїми [30, с.10].

В Україні ХVІ-ХVІІ ст. росіяни відомі під назвою “московинів”, “московських людей”, а сама Росія – під назвою “Московщина” [11, с.144]. Крім того, в народній свідомості українців зафіксувалося багато інших термінів, якими позначали представників російської етнічної спільноти. Серед них – “кацапи”, “москалі”, “лапотники” та інші. Пояснюючи етимологію слова “кацап”, Г. Булашев зазначав, що воно виникло від

* Слід зазначити, що зменшення кількості росіян в Україні (порівняно з матеріалами перепису 1989 р. – 11,3 млн. чоловік) зумовлене не лише демографічними чинниками, а й соціально-політичними. Зменшення їх кількості було спричинене тим, що у 1989 році, коли Україна ще входила до складу СРСР, росіянами себе вважали багато представників інших національних меншин України та частина зрусифікованих українців (переважно у південних та східних областях Української РСР).

** Цікаво, що на думку деяких дослідників росіяни до ХVІІ ст. дуже слабо пов’язували свою державу з Київською Руссю. Зокрема, британський славіст Е. Кінан, ґрунтуючись на різноманітних джерелах, успішно розвінчує російські міфи про свою державу, як правонаступницю давньоруської [16, 16-41]